

УДК 811.81.2УКР

А. М. Трембіцький

Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

«МОВА — ЦЕ НАША НАЦІОНАЛЬНА ОЗНАКА, В МОВІ — НАША КУЛЬТУРА»

У статті розкрито відношення відомого українського письменника, поета-сатирика, вченого-механіка, знаного педагога, професора, одного з активних діячів української еміграції, подолянина Степана Риндика, якого в радянські часи кваліфікували як «петлюрівця», «українського буржуазного націоналіста», «ворога українського народу», до гвалтування української мови, до тих хто не дотримувався правил українського правопису.

Ключові слова: письменник, педагог, професор, подолянин, Степан Риндик, «український буржуазний націоналіст», українська мова.

В назву статті винесено вислів Івана Огієнка про українську мову. «Рідної мови навчаємось найсильніше за перших дитячих років» – писав Митрополит Іларіон (*в миру Іван Огієнко*) і відзначав, що цей обов'язок лежить у руках матері і то не лише в ранньому дитинстві, але й у дальшому шляху дитини. Тому всі «свідомі українки мусять найбільше вчитися рідної мови й своє знання передавати дітям». «Мова – це душа кожного народу, а душа – це сам Бог у кожній людині», – продовжував думку Митрополита Іларіона – Митрополит Максим. «Творець світу дав нам українську душу, себто українську мову», – зауважував він. Нашу україн-

ську національну окремішність, що вже затратилась була серед освіченої верстви, зберегла нам саме мова українського народу. І саме завдяки їй «ми відзискали загублену нитку наших національних стремлінь. І відбудували втрачене у характері, способі думання і культурі нашого народу», – стверджує Митрополит Максим [1].

Справу Івана Огієнка продовжив відомий український письменник, поет-сатирик, вчений-механік, знаний педагог, професор, один з активних діячів української еміграції, подолянин Степан Риндик, Зокрема, в праці «Чистки в мові», дотримуючись думки митрополита Іларіона (*в миру Іван Огієнко*) про те, що всі свідомі українці «мусять найбільше вчитися рідної мови» [1], він пише, що в «багатьох наших пресових публікаціях зустрічаємо слова і звороти, які цілком відбігають від норм нашої літературної мови, – і то в такій мірі, що дають картину повної неписьменности друкованого тексту» [2].

Відомий український письменник, поет-сатирик, вчений-механік, знаний педагог, професор, один з активних діячів української еміграції, Степан Титович Риндик народився 1 вересня 1887 р. у Заставлі передмісті Дунаєвця (*нині місто і районний центр Хмельницької обл.*) [3-8].

20 листопада 1920 р., після поразки Української революції, він разом із українським військом емігрував до Польщі, пізніше до Чехословаччини, де впродовж 1923-1945 рр. читав лекції з геометрії, математики, механіки та фізики в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова (Прага) [3; 6, с.82; 8; 9] та в українській гімназії (Прага-Ржевніці-Модржани) [3; 10, с.220]. Водночас був членом ревізійної комісії Українського громадського комітету і належав до «Празької школи української поезії» [8].

Після закінчення Другої світової війни в 1945 р. переїхав до Німеччини, де читав лекції в українських гімназіях у таборах для переміщених осіб (Ді-Пі) [3], належав до організації «Мистецький український рух» (Фюрт) і друкував свої твори в його літературно-мистецькому альманасі [8].

Наприкінці 1950 р. – на початку 1951 р. разом із родиною переїхав у Чикаго (США). Помер Степан Риндик 27 вересня 1972 р. і похований на цвинтарі Елмвуд (Чикаго) [3; 6, с.82-83; 8].

Життєві шляхи, науково-педагогічну діяльність і творчу спадщину подолянина Степана Риндика, якого в радянській Україні називали «ворогом українського народу», «українським буржуазним націоналістом», «петлюрівцем», частково висвітлили І. Вергун [11], І. Качуровський [12], Г. Костюк [13; 14], Л. Полтава [15], Г. Чернь [16]. Цінні, але фрагментарні, розвідки в незалежній Україні опублікували О. Будзей [17], М. Вакуленко [18], В. Горбатюк [19; 20], О. Завальнюк [7], В. Мацько [6; 21-24], С. Феодосєв [8; 25-27] та інші. Короткі гасла подала «Енциклопедія Українознавства-II» [4], «Вікіпедія» [5] та інші.

Знані літературознавці, письменники, славісти-мовознавці І. Вергун, І. Качуровський, Г. Костюк, Є. Маланюк, В. Мацько, Г. Чернь, Ю. Шевельов та інші характеризуючи його праці, відзначають, що свої «чудові», «дотепні, цікаві – і такі особливі, «риндиківські» гуморески [16, с.386], С. Риндик писав під власним іменем, або ж під псевдонімами С. Киднир [4; 6; 8; 11, с.953] чи Сігмаро [11, с.953]. Степан Титович «дуже своєрідний і свіжий» поет, мова якого «позначена багатющою лексикою, барвистими подільськими лєокалізмами, а часто цікавими і мовно виправданими новотворами», що надає «виразній памфлетній тенденції його поезій справжнього хвилюючого поетичного звучання» [13, с.67]. «Щира людяність, український національний гумор, приперчений дуже сильно, але не перетворений усе таки на мащеня всього світу дьогтем, уміння показати, як людське обличчя в умовах дрібної і чужої дійсності перетворюється рап-

том на свиняче рило – все це в Риндика широ українське». Увесь цикл його оповідань «пронизаний глибокою ідеєю – мертвотного духу повітової Росії», «надто пройняті анекдотизмом, надто епізодичні, випадкові». Водночас, його «національна, органічна проза» ще більше в сподіванні, ніж у здійсненні» [5]. Він «чи не єдиний гуморист з унерівської еміграції, який продовжував свою літературну діяльність і після Другої світової війни» і в своїх сатиричних віршах «висміював те прагнення спрямувати течію нашого письменства в русло загальноосвітньої культури» [12, с.159]. І, на жаль, сучасні українські літературознавці ще й досі не до кінця зрозуміли і не вловили тонкої іронії його поезії та оповідань про «большевицьку дійсність», про яку в його часи, «справді, без сатири і без іронії писати було важко» [27]. Талановитий сатирик бездоганно володів мистецтвом віршованого слова [10, с.208], свої ясні та зрозумілі лекції він читав «добріною літературною мовою» [10, с.148], всі дивувались «лінгвістичним тонкощам» незрівняного майстра нарисів і поезій-сатир [11, с.953]. Його проза «насичена сентиментальністю», а «фразеологізми, фольклорні мотиви, повторення висловленого, нагромадження речень із складними синтаксичними конструкціями, широкі побутові сцени» спостерігаємо в багатьох його творах [24, с.2].

У більшості праць Степана Риндика гармонійно поєднується лірика і сатирика, а його «жива й соковита» народна мова, «вражає влучністю і майже математичною точністю вислову» [6, с.82]. Так, у працях «Літературні вечерниці» [28], «Чистки в мові» [2] та «Дещо з нашої мовної практики» [29-32] він висловив своє відношення до нарікань на мову українських книжок, часописів і публічних виступів. Зокрема, в сатиричній праці «Літературні вечерниці» він зауважує, що «літературні вечори», це «вечерниці», «де одні читають свої твори, другі хвалять чи гудять їх, треті плещуть у долоні, а четверті сидять тихо» [28].

Своє відношення до гвалтування української мови, а також до усіх тих хто не дотримувався правил українського правопису, С. Риндик висловив у праці «Дещо з нашої мовної практики» (Нью-Йорк, 1965). Намагаючись обговорити «кілька мовних проблем із поля здебільшого фразеології і запозичень», він пише, що «серед читачів і серед працівників пера є чимало людей, що цікавляться проблемами нашої писаної мови. У багатьох із них назбиралась якась кількість питань із різних галузей мови: лексики, морфології, складні, фразеології тощо. Часто ці питання не мають наукового інтересу для фахових мовознавців, і вони їх не торкаються і не в'ясянюють. В цих випадках нефахівцям мовознавства доводиться самим так чи інакше розв'язувати мовні питання. Найліпше це робити прилюдно, дорогою дискусій, на сторінках звичайних часописів. Тоді бо є більша можливість правильного в'яяснення і ширшого інформування зацікавлених справою мови» [29].

Степан Титович вказує, що ці спостереження, щодо калічення чи викривлення української літературної мови, зроблені ним під час читання українських «часописів та інших публікацій», а також «при слуханні радієвих (радіо- – авт.) програм, промов» [29]. Зокрема він зупиняється на одинадцяти, найбільш актуальних питаннях української літературної мови.

І. Вживання слів, що «викликають певний сумнів щодо їх доречності». Зокрема, слова «шана», яке «часто вживають замість давно узвичаєного і безпосередньо зрозумілого слова «честь». При цьому С. Риндик зауважує, що «шана» (синоніми – *пошана, пошанівок, шаноба*) споріднене з німецьким «шонен» (*щадити*) і означає те саме, що московське «уваженіє» чи «почтеніє», а часом і подяку. Двоєслово «мати шану» постало в останні часи, як новий у нас витвір, і не має ще ясно окресленого сенсу». Тому «краще держатися старого, традиційного вислову «мати честь» чи «мати за честь», адже «честь» – старе й

загальнослов'янське слово. Загалом же «запозичення чужих слів – цілком нормальне явище і в багатьох випадках корисне. Не мудро роблять ті, що за всяку ціну намагаються обчистити мову від чужих слід», але, наголошує науковець, «не треба позичати чужі слова тоді, коли є свої того самого значення, або коли їх можна легко створити з власномовних джерел»[29].

II. Про «свідоме чи несвідоме», намагання перетягнути з «колишньої латини» чи іншої іноземної мови до української мови цілком чужі форми слів та словосполучень, які сприймається, як «мовне каліцтво» [30].

III. Про вживання слів, що «в мові можуть мати по два і по кілька значень». Наприклад, «лист на дереві, лист паперу, лист поштовий, лист наказний (писемне розпорядження)». Такі слова-підміни «звемо гомонімами», тобто це слова, що влазять до мови «не з причини якоїсь дійсної потреби, а виключно дорогою мавпування чужих зразків», хоча в українській мові маємо їх рівноцінні слова [30].

IV. Використання слів, що «є мішаниною слів із різних мов». Наприклад, «зістав вибраний на предсідника», де «зістав вибраний» – німецький пасив, що запанував у польській мові і звідти перенесений до української мови. А ціле слово «предсідник», що має напереді неукраїнський прийменник «пред», є мішаниною слів із різних мов. Правильна редакція цього вислову українською мовою: «Був вибраний на голову (провідника, керівника)» [30].

V. Зайве використання помічного дієслова «є» в теперішньому часі, яке у складних присудках майже ніколи не вживають в українській мові. Проте це правило не годиться для дієслова «бути», себто для слова «є», в минулому та майбутньому часі [30].

VI. Про вживання в сучасній українській мові «пасивних дієприслівників на «но», «то», що походять від іменних пасивних дієприкметників у формі ніякого роду, у фразах безпідметових, де в основі лежить невідома причина даного явища». При цьому функція пасивних дієприслівників на «но», «то» присудкова. В. Сімович справедливо зауважує, «що українській мові не властиві, як це має місце в російській мові, звороти з пасивними дієприслівниками та з помічними дієсловами «було» і «буде»; по-українськи не можна казати було зроблено, «буде зроблено», а тільки «зроблено» [30]. В українській мові пасивний дієприслівник на «но», «то» вказує тільки на минулість. Зокрема, там де «треба пасивним зворотом визначити прийдешність, там можна застосувати пасивного дієприкметника функції присудковій: це буде зроблене (а не це буде зроблено), він буде покараний (не його буде покарано)». Наприклад, замість «книжку було чи буде написано» треба казати: «книжка була чи буде написана», де перша форма – «чистий москалізм» [31].

VII. Про вживання слова «зараз» в українській мові «тільки в двох значеннях: по чимось, за чимось, вслід за чимось, без огляду на те, коли відбувається дія, в теперішньому, минулому чи в майбутньому часі, або «для зазначення, що щось негайно буде зроблене». Проте досить часто хибно вживаємо слово «зараз» у значенні «тепер», як московське «сейчас», але такого значення «зараз» в українській мові не має [31].

VIII. При вживанні слова «багатий», після нього в українській мові «може стояти тільки прийменник «на», а не «в». Водночас С. Риндик зауважує, що «прийменник «в» у сполучі зі словом «багатий» зустрічається майже виключно в галицьких авторів, що не цілком визволились від впливів польської мови». Такі ж самі явища зустрічаються «на наших східних землях, де «старшобратські» категорії думання, підперті дуже сильно партійними засобами, ще гірше калічать мову наших авторів» [31].

IX. Про недоречне вживання полонізму «зраменн». «Це вираз якоїсь патетично набундюченої елоквенції», – вказує С. Риндик, – адже в «перекладі на

нормальну, поважну мову це насамперед означає «від». Форма «з раменн» погана не тільки тим, що вона – чужий бур'ян на нашому городі, але й тим, що не уточнює мови, а робить її розпливчастою, бо заступає й мішає різні значення». Загалом, – зауважує мовознавець, – це «нездоровий барбаризм» [31].

Х. Про вживання займенника «від» для означення часу лише в сполучі з якоюсь часовою межею, або від давнього часу, коли не йдеться про точне визначення часової межі». Але вживати вираз «від довшого часу» в українській мові не має сенсу, адже це – польонізм, для нашого розуміння недоречний». Замість нього, – на думку науковця, – треба «казати: «вже давно» [31].

ХІ. Про морфологічну проблему в українській мові – «про родовий відмінок однини іменників чоловічого роду, що мають у названім відмінку одні закінчення «а», «я» (гарбуз – гарбуза, цар – царя), а другі «у», «ю» (хрін – хрину, звичай – звичаю)». Загалом, для тих, що говорять українською мовою з дитячих літ, немає тут жадних труднощів», і для них зазначена проблема не існує. Проте для тих, що під час вивчення української мови «не набули так званого «відчуття мови», питання, коли вживати одного, а коли другого закінчення, зв'язане з певними труднощами. Визначний дослідник мови О. Синявський намагався визначити правило, «які іменники мають одно, а які друге закінчення» [31] і писав: «Закінчення а (у м'яких – я) приймають іменники, що визначають оформлені предмети, себто точно визначені щодо форми чи розміру речі; тями, як от живі істоти, предмети, що можуть бути цілі, певні міри: без брата, до вола, з метелика, до товариша окуня. коло плуга, без носа, пальця, димаря, гвинта, автомобіля, трактора, дощоміра, налігача, грамофона, мікроскопа, мотора...». Проте, це правило не вичерпує всіх випадків уживання закінчення – а, – я, і поза ним залишається багато іменників із таким самим закінченням. Крім того, правило має основну хибу: воно не зовсім ясне і допускає довільне розуміння і трактування, тобто не цілком зрозуміло, що таке «предмети точно визначені щодо форми і розміру». На думку С. Риндика, це правило «опускає багато виїмків, а це знов значить, що воно не досконале і не має належної практичної вартості. Якби те правило було добре, то до цього треба би було тільки додати: – «А в усіх інших випадках уживаємо закінчень – у, -ю». І кінець. Однак, О Синявський, зрозумівши «слабкість того правила», подав додаткове правило на ті випадки, коли треба вживати – у, -ю: «Закінчення – у (у м'яких – ю) приймають іменники, що означають речі неоформлені, себто всілякі родові, гуртові, масові, збірні, або абстрактні, як одноманітну масу, середовище, безформні явища природи, чинність, вражіння, психічний стан... Звичайно це закінчення буде й при іменниках, що означають розумові тями, в тім числі установи, надто коли ці іменники чужомовного походження». Враховуючи «слабі сторони й суперечності з мовними фактами» правила О. Синявського, варто «тими правилами треба дуже обережно користуватися». І «один-єдиний вихід із тяжкого положення, – на думку С. Риндика, – кожного разу користуватися добрими словниками. Іншого виходу нема», адже досить «часто причиною зазначених несправильностей буває вплив московської мови, де в обговорюваному відмінку завжди вживається закінчення -а, -я. Хто звук до цієї мови, а тим більше – хто нею думає, тому закінчення -у, -ю просто не приходять на язик, навіть видається «неприродним». «Це муки» колишньої більшовицької «українізації» [32].

Степан Титович вказує, що всі вищеозначені морфологічні огріхи ще й досі зустрічаються в українських друкованих виданнях. Тому їх «треба нотувати і про них писати, якщо хочемо, щоб наша літературна мова позбулась на решті хиб і стала досконалим твором нашого духу» [32].

Цілком згідні зі словами І. Вергуна, який стверджує, що з «перспективи пройдених років, постать професора Степана Риндика «зарисовується чіткіше й

величніше». Він був не тільки «науковцем і поетом-сатириком широкого діапазону, але теж оригінальним педагогом і шляхетною людиною» [11, с.954], і хоча понад 20 літ присвятив педагогічній ниві [10, с.220], проте й досі в незалежній Україні «майже невідомий як педагог і людина» [33]. Його ім'я, творча, особливо мовна, спадщина заслуговує на значну увагу сучасних українських мовознавців, літературознавців, істориків і краєзнавців. Проте й досі відсутнє ґрунтовне дослідження його життєвих шляхів, науково-педагогічної діяльності і творчих здобутків. І, на жаль, в Україні перевидана лише незначна частина його праць.

Список використаних джерел:

1. Мова – це душа народу // Наше життя (Нью-Йорк). – 1967. – Ч. 5. – травень. – С. 1.
2. Риндик С. Чистки в мові / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 25. – 6 лютого. – С. 2; Ч. 26. – 9 лютого. – С. 2; Ч. 27. – 10 лютого. – С. 2.
3. Помер проф[есор], інж[енер] Степан Риндик, учений-механік і поет-сатирик // Свобода (Нью-Йорк). – 1972. – Ч. 181. – 30 вересня. – С. 1.
4. Риндик Степан // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 1998. – Т. 7. – С. 2513.
5. Риндик Степан Титович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Мацько В. Усміхнений співець Поділля. 125 років з дня народження Степана Титовича Риндика / В. Мацько // Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2012 рік: реком. бібліогр. довід. / уклад. В. Мельник. – Хмельницький, 2011. – С. 81-83.
7. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 419.
8. Феодосєв С. Степан Риндик – письменник й інженер родом з Дунаєвць / С. Феодосєв // Дунаєвцький вісник (Дунаївці). – 2008. – 10 липня. – № 51-52. – С. 6; «Є» Поділля (Хмельницький). – 2010. – №12 (1383). – 25 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
9. Річні збори Українського громадського комітету в ЧСР // Свобода (Нью-Йорк). – 1924. – Ч. 97. – 25 квітня. – С. 4.
10. Українська гімназія в Чехії, 1925-1945: альманах Української гімназії в Празі-Ржевничах-Модржанах / ред. В. Маруняк. – Мюнхен : Вид. кол. учнів УРРГ-УРГ, 1975. – 293 с.; іл. – Рез. парал. нім., франц.
11. Вергун І. Степан Риндик – педагог і людина (1887-1972) / І. Вергун // Визвольний шлях (Лондон). – 1978. – Кн. 7-8. – липень-серпень. – С. 952-954.
12. Качуровський І. Гумор української еміграції / І. Качуровський // Сучасність (Мюнхен). – 1992. – №10. – С. 152-162.
13. Костюк Г. З літопису літературного життя. До 15-річчя діяльності Об'єднання українських письменників «Слово»: 1954-1969 / Г. Костюк // Сучасність (Мюнхен). – 1971. – №10. – С. 63-82.
14. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади у 2-х кн. / Г. Костюк. – К. : Смолоскип, 2008. – Кн. 2. – С. 328-329.
15. Полтава Л. С. Риндик – для дітей / Л. Полтава // Свобода (Нью-Йорк). – 1962. – Ч. 93. – 17 травня. – С. 4.
16. Черинь Г. Степан Риндик, як я його знаю / Г. Черинь // Перо жар-птиці. – Тернопіль : Горлиця, 2000. – С. 384-389.
17. Будзей О. Дунаєвцький дударик / О. Будзей // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2010. – 13 серпня.
18. Вакуленко М.О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії / М.О. Вакуленко. – К., 2009. – С. 11-12.

19. Горбатюк В.І. Степан Риндик – вчений, публіцист, поет / В.І. Горбатюк // Матеріали XIII Подільської іст.-краєзн. конф. (18-19 листопада 2010 р.). – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 648-653.
20. Горбатюк В. Слово повертається на Батьківщину / В. Горбатюк // Подільські вісті (Хмельницький). – 2011. – 16 серпня. – С. 6.
21. Мацько В. Риндик Степан / В. Мацько // Білий цвіт на камені. – Хмельницький, 2001. – С. 73.
22. Мацько В. Риндик Степан Титович (псевдонім С. Киднир) / В. Мацько // Хмельничани в діаспорі. – Хмельницький, 2009. – Вип. 1. – С. 72.
23. Мацько В.П. Українська еміграційна проза ХХ століття : [монографія] / В.П. Мацько. – Хмельницький : ПП Дереза І.Ж., 2009. – 388 с.
24. Мацько В.П. Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філолог. наук : спец. 10.01.01 – українська література / В.П. Мацько. – К., 2010. – 36 с.
25. Феодос'єв С. Остап Вишня української еміграції (Нові штрихи до портрета письменника-дунаївчанина Степана Риндика) / С. Феодос'єв // Дунаєвський вісник (Дунаївці). – 2008. – 27 листопада. – №91-92. – С. 6.
26. Феодос'єв С. «Логос» Степана Риндика / Сергій Феодос'єв // Дунаєвський вісник (Дунаївці). – 2010. – 24 червня. – №49-50. – С. 7.
27. Феодос'єв С. Риндик – перекладач Бокля / Сергій Феодос'єв // Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 2011. – 14 жовтня. – С. 8.
28. Риндик С. Літературні вечерниці / С. Риндик // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 134. – 19 липня. – С. 2; Ч. 135. – 20 липня. – С. 2; Ч. 136. – 21 липня. – С. 2; Ч. 137. – 22 липня. – С. 2.
29. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / С. Риндик // Свобода (Нью Йорк). – 1965. – Ч. 28. – 11 лютого. – С. 2.
30. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / С. Риндик // Свобода (Нью Йорк). – 1965. – Ч. 29. – 13 лютого. – С. 2.
31. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / С. Риндик // Свобода (Нью Йорк). – 1965. – Ч. 30. – 16 лютого. – С. 2.
32. Риндик С. Дещо з нашої мовної практики / С. Риндик // Свобода (Нью Йорк). – 1965. – Ч. 31. – 17 лютого. – С. 2.
33. Степан Риндик – поет і сатирик // Українська думка (Лондон). – 1976. – 12 лютого.

Opinion of a famous Ukrainian writer, poet, scientist and mechanic, well-known pedagogue, professor, one of the active participants of the Ukrainian emigration, Podillya dweller Stepan Ryndyk who was known in Soviet times as «Petlyura follower», «Ukrainian nationalist», enemy of the Ukrainian nation, to the mockery of Ukrainian language, to that people who didn't follow the rules of Ukrainian orthographies is shown in the article.

Key words: writer, pedagogue, professor, Podillya dweller, Stepan Ryndyk, «Ukrainian nationalist», Ukrainian language.

Отримано: 08.11.2015 р.